

PHƯƠNG PHÁP THUYẾT MINH

BÀI TẬP

1. Bài tập 1, trang 51, SGK.
2. Anh (chị) hãy cho biết trong mỗi ví dụ nêu dưới đây, tác giả đã sử dụng phương pháp thuyết minh cụ thể nào.

a) *Bầu sinh quyển như một tấm chăn bao bọc bảo vệ quả đất khỏi sức nóng và tia bức xạ của Mặt Trời. Nhưng giờ đây, tấm chăn này đã bị thủng và nhiệt của Mặt Trời lọt qua làm cho khí hậu của Trái Đất nóng lên. Các nhà khoa học gọi hiện tượng nóng lên này là hiệu ứng nhà kính.*

(Hiệu ứng nhà kính, trong tạp chí KCT –
Tri thức là sức mạnh, số 5 – 1997)

b) *Không có gì trừu tượng hơn là con số, nhất là khi con số vượt quá tầm tưởng tượng của người đọc. [...] Độc giả sẽ hoàn toàn thờ ơ khi đọc thấy ngân sách giáo dục năm học 1998 – 1999 là 10.365.000.000.000 đồng. [...] Cần phải so sánh con số này với một con số hiển nhiên, hoặc tính ra tỉ lệ phần trăm. Trong trường hợp trên, thử chia ngân sách dành cho giáo dục cho tổng số học sinh phổ thông và sinh viên trong cả nước [...]. Ta sẽ có một con số cụ thể là mỗi học sinh được đầu tư 482.000 đồng trong cả một năm học. Cũng có thể nói cách khác, rằng ngân sách giáo dục năm nay bằng 11,54% tổng ngân sách, trong khi con số năm ngoái chỉ là 10,56% [...].*

(L. Héc-vu-ê, *Viết cho độc giả*,
Hội Nhà báo Việt Nam, Hà Nội, 1999)

c) *Còn tức là cầu : quả cầu làm bằng vải màu, trong độn rom hoặc trấu. Hai bên trai gái xếp hàng chữ nhất, đứng cách nhau chừng vài mươi bước, một bên tung lên, bên kia bắt lấy, rồi lại tung trở lại. Bên nào không bắt được, bị coi là thua và thua là phải tháo gỡ một vật gì mang trong người để đưa cho bên thắng. [...] Nhưng sau chót, định đoạt xong được thua rồi, người được cũng trả lại đồ cho bên thua và cả hai bên cùng uống rượu say sưa trong một tình thương yêu bát ngát.*

(Vũ Bằng, *Thương nhớ mười hai*, Sđd)

d) Ít ai trong chúng ta nghĩ rằng hoa cũng có thể là một thứ lịch, hay một thứ đồng hồ. Nhưng sự thực là như thế. Có nhiều loài hoa chỉ nở vào một giờ nhất định trong ngày. Hoa mười giờ nở vào lúc 10 giờ sáng; hoa thổ nhân sâm nở vào lúc 5 giờ chiều; hoa phấn yên chỉ nở vào lúc hoàng hôn; hoa dạ hương nở vào lúc 10 giờ đêm; hoa quỳnh nở vào 12 giờ đêm,...

Ngoài những loài hoa chỉ thị giờ, ta còn thấy nhiều loài hoa chỉ thị cho mùa nữa. Ở Việt Nam, hoa chỉ thị cho mùa xuân là hoa đào, hoa mai; hoa chỉ thị cho mùa hè là hoa phượng; hoa chỉ thị cho mùa thu là hầu hết các loài cúc, đặc biệt là cúc mọc hoang dại như cúc trắng dại, ngải cứu,... Riêng mùa đông, cây cối thu mình lại để chuẩn bị cho sự sinh sản vào những mùa thuận lợi của năm sau nên các loài hoa chỉ thị cho mùa này hiếm hơn – tiêu biểu là hoa ban mọc ở vùng núi Tây Bắc của nước ta.

(Theo Đỗ Mạnh Hùng, Các loài hoa kì lạ,
trong Sách lịch kiến thức phổ thông,
NXB Khoa học và kĩ thuật, 1995)

3. Thử đoán xem, sau những câu dưới đây, tác giả sẽ tiếp tục sử dụng phương pháp thuyết minh nào?

a) Trong thơ văn cổ của ta cũng như của Trung Quốc, đối là một yếu tố quan trọng. Đối nghĩa là thành đôi và tương xứng với nhau. Phép đối có: đối thanh và đối ý.

(Bùi Văn Nguyên – Hà Minh Đức,
Thơ ca Việt Nam (hình thức và thể loại),
NXB Khoa học xã hội, Hà Nội, 1971)

b) Tất cả mọi thứ đều có lúc bắt đầu. Một bài báo muốn cho người ta ham đọc, phải có đoạn mở đầu đặc biệt. Người Pháp gọi đoạn đầu tiên là *attaque*, tức là đoạn tấn công, tấn công vào sự thờ ơ của người đọc; hoặc *accroche*, tức là níu kéo độc giả. Còn người Anh thì gọi là *catch phrase*, cũng có ý nghĩa tương tự.

Có vô số cách mở đầu.

(Theo L. Héc-vu-ê, Viết cho độc giả, Sdd)

c) Ai nấy đều biết rằng hoa quả có nhiều vitamin. Và từ hiểu biết rất đúng ấy, nhiều người cứ tưởng càng ăn nhiều loại quả rất chua thì con người sẽ càng hấp thụ được nhiều vitamin C. Họ có biết đâu một số loại quả chua như xoài xanh, mận, khế, mơ,... nếu ăn nhiều thì lại có hại, ngay cả đối với những người khoẻ mạnh.

(Theo tạp chí Tri thức trẻ, số 76, tháng 10 – 2001)

4. Hãy vận dụng các phương pháp thuyết minh đã học để viết một bài văn nhằm giới thiệu về một hiện tượng mà anh (chị) thấy là lạ kì hay thú vị và rất muốn nói rõ cho bạn bè cùng biết.

GỢI Ý LÀM BÀI

1. Khi tìm hiểu phần văn bản được dẫn trong bài tập, cần lưu ý :

– Đây là một đoạn văn thuyết minh, được viết nhằm cung cấp những tri thức về một loài hoa được cả phương Đông và phương Tây tôn quý.

– Để viết được những đoạn văn như thế, điều kiện cần thiết đầu tiên và cơ bản là người viết phải có những hiểu biết thật sự khoa học, chính xác, khách quan về hoa lan ở Việt Nam.

– Tuy nhiên, hiệu quả thuyết minh của đoạn trích sẽ không cao nếu người viết không khéo chọn lựa, vận dụng và phối hợp các cách thuyết minh như chú thích, phân loại, liệt kê, nêu ví dụ điển hình,...

2. – Đoạn trích (a) có sử dụng phương pháp so sánh và phương pháp chú thích.

– Đoạn trích (b) có sử dụng phương pháp nêu số liệu.

– Đoạn trích (c) có sử dụng phương pháp định nghĩa.

– Đoạn trích (d) có sử dụng phương pháp phân loại và phương pháp liệt kê.

Anh (chị) cần nêu những căn cứ xác đáng để có thể khẳng định rằng tác giả các đoạn trích trên quả đã sử dụng những phương pháp đó.

3. – Trong ví dụ (a), tác giả có thể tiếp tục dùng phương pháp định nghĩa hoặc chú thích về từng loại đối rồi nêu ví dụ điển hình cho mỗi loại.

– Trong ví dụ (b), tác giả có thể tiếp tục dùng phương pháp phân loại để chia thành các cách mở đầu chính ; sau đó, cũng sẽ dùng phương pháp định nghĩa hoặc chú thích rồi nêu ví dụ điển hình tương tự như trong ví dụ trên.

– Trong ví dụ (c), tác giả có thể tiếp tục dùng phương pháp giảng giải nguyên nhân – kết quả.

4. Có thể tham khảo các đoạn trích sau :

a) *Nơi sông rạch, cá sấu là giống hung hăng nhút. Có điều đáng chú ý là chúng không thích những chốn sông nước chảy, có sóng gió. Chúng lên tận ngọn cù, cù,*

tìm nơi yên tĩnh, chật hẹp. Vùng U Minh Hạ, sấu thường đi ngược sông Ông Đốc, rạch Cái Tàu vào giữa rừng tràm.

Tại sao vậy ?

Tuy là thích ăn thịt người, loại sấu vẫn tìm cá làm món ăn chính. Rừng U Minh Hạ thuộc về loại tràm thủy⁽¹⁾, cá sanh sôi nảy nở rất nhanh chóng ; lên đó, tha hồ mà ăn.

Đến mùa nắng hạn rừng khô, sấu phải trở về sông Cái. Trong rừng có sẵn nhiều ao, nhiều lung⁽²⁾, sấu cứ gom vào đó mà lập căn cứ, sanh con đẻ cháu, năm này qua năm khác, cứ như vậy cho tới khi người Việt Nam ta đổ tràn xuống rạch Cái Tàu mà lập nghiệp [...].

Cái ao lớn ước một công⁽³⁾ đất, bên bờ, dưới nước, toàn là lau sậy, dây cóc kèn⁽⁴⁾. Sấu nổi lên, chen vào bức tranh màu xanh ấy những vệt đen chi chít : con thì nằm dài như chiếc xuồng lườn⁽⁵⁾, con thì dùng hai chân trước mà vạch sậy, ngóng mỏ xéo lên trời như họng súng thần công đại bác. Biết có loài người đến quan sát, chúng vẫn điềm nhiên sưởi nắng, bắt cá. Duy có con sấu già trợn mắt hướng về lũ người rồi bò thối lui. Nghi ngờ gì nữa ! Con sấu nọ có đốm đỏ ngay giữa tam tinh⁽⁶⁾. Nó là “sấu chúa” [...].

(Sơn Nam, Hương rừng Cà Mau,
dẫn lại từ SGK Văn học 12, tập một,
NXB Giáo dục, 2002)

b) Hiện nay, từ thành thị đến nông thôn, ở đâu ta cũng gặp tượng của ba cụ Phúc, Lộc, Thọ. Các cụ thường được đặt ở những nơi trang trọng nhất trong phòng khách, trên nóc tủ chè. Có nhà còn làm cả bàn thờ rõ đẹp để thờ ba cụ cầu mong được phúc, được lộc, được thọ. Người sang thì có cả ba cụ bằng gốm Tàu rõ to và sắc sỡ. Tại nhà người tầm tầm thì tượng các cụ làm bằng gỗ pơ-mu hoặc sứ Bát Tràng...

Vậy Phúc, Lộc, Thọ, các cụ là ai?

Xin thưa, theo truyền thuyết, ba cụ đều là người Hán, và dĩ nhiên đều sinh ở Trung Hoa. Và ba cụ đều làm quan to ở ba triều đại.

(1) Tràm thủy : vùng đất thấp ngập nước.

(2) Lung : đầm nhỏ, nhiều bùn lầy.

(3) Công : đơn vị đo diện tích đất, mỗi công khoảng 1.000 m².

(4) Cóc kèn : một loại dây rừng vùng nước mặn, dùng để buộc trói rất chắc.

(5) Xuồng lườn : một loại thuyền độc mộc (thuyền được làm bằng cách đục một thân cây).

(6) Tam tinh : điểm ở trán, giữa hai mắt.

Hãy bắt đầu kể từ cụ Phúc. Tên thật của cụ là Quách Tử Nghi, Thừa tướng đời Đường. Cụ xuất thân quý tộc, nhưng suốt cả thời tham gia triều chính, cụ sống rất liêm khiết, thẳng ngay, chứ không vì vinh hoa, phú quý mà để mất đi nhân cách.

Cụ bà và cụ ông rất tâm đầu, ý hợp. 83 tuổi, hai cụ đã có cháu năm đời. Cụ Phúc thường bế đứa trẻ trên tay là vậy. Theo phong tục của người Hoa cổ đại, sống đến lúc có cháu năm đời là sung sướng lắm lắm, phúc to dày lắm lắm ! Bởi thế cụ mới bế thẳng cháu đứng giữa trời, nói lớn :

– Nhờ giới, nhờ phúc ảm tổ tiên, ta được thế này, còn mong gì hơn nữa !

Rồi cụ cười một hơi mà thác, về thanh thần nhân du nơi tiên cảnh.

Cụ bà ra ôm lấy thi thể cụ ông than rằng:

– Tôi cùng tuổi với chồng tôi. Phúc cũng đủ dày sâu, sao giới chẳng cho đi cùng ?

Ai ngờ, nói dứt lời, cụ bà cũng đi luôn về nơi chín suối. Hai cụ được con cháu hợp táng. Vậy là sống bên nhau, có nhau, chết cũng ở bên nhau, có nhau, hỏi còn phúc nào bằng ?

Cụ thứ hai là cụ Lộc. Cụ tên thật là Đậu Từ Quân, làm quan Thừa tướng đời nhà Tấn. Nhưng cụ Đậu Từ Quân là một quan tham. Tham lắm. Cụ hưởng không biết bao nhiêu là vàng bạc, châu báu, là của đút lót của những kẻ nịnh thần, mua quan, bán tước, chạy tội cho họ, và cho con cháu, thân tộc họ.

Tướng được như cụ Đậu Từ Quân đã là sung sướng, giàu sang tột đỉnh. Hiềm một nỗi, năm 80 tuổi, cụ vẫn chưa có đích tôn. Do vậy, cụ buồn rầu sinh bệnh. Cụ ốm lâu lắm, nằm đến nát thịt, nát da, hôi thối đến mức con cái cũng không dám đến gần. Đến khi chết, cụ cũng không nhắm được mắt. Cụ than rằng :

– Lộc ta để cho ai đây ? Ai giữ ấm chân nhang cho tổ tiên, cho bản thân ta ?

Còn cụ thứ ba, cụ Thọ. Cụ có tên là Đông Phương Sóc, làm Thừa tướng đời Hán. Triết lý làm quan của cụ là quan thì phải lấy lộc. Nhưng cụ chỉ thích loại lộc vua ban. Được bao nhiêu cụ lại đem mua gái đẹp về làm thê thiếp. Người thời đó đồn rằng, trong dinh cụ, gái đẹp nhiều đến mức chẳng kém gì cung nữ ở cung vua.

Do cụ Đông Phương Sóc muốn có nhiều tiền để mua gái trẻ làm liều thuốc dưỡng dương, cho nên suốt đời, cụ chỉ tìm lời nói thật đẹp để lấy lòng vua. Có người bạn thân khuyên:

– Ông làm quan đầu triều mà không biết tìm lời phải, ý hay can gián nhà vua, mà chỉ biết nịnh vua để lấy thưởng thì làm quan để làm gì ?

Cụ Đông Phương Sóc vuốt chòm râu bạc, cười khà khà bảo :

– Không lấy thưởng thì tội gì mà làm quan ? Mà can gián vua, nhớ vua phật ý, tức giận, chém đầu cả ba họ thì sao ?

Cụ Đông Phương Sóc 125 tuổi mới chịu từ giã cõi đời. Khi cụ chết thì con không còn, cháu cũng đã hết. Vậy làm quan như cụ, thọ như cụ phỏng có ích gì ?

Qua ba bức tượng Phúc, Lộc, Thọ, có thể thấy người Trung Hoa thời xưa thật thâm thúy. Họ đã khéo xếp ba vị thừa tướng, ba tính cách khác nhau ở ba triều đại khác nhau để răn đời.

(Theo Dương Duy Ngũ, Chút lưu lại)